

TV Tanúkihallgatás

Az egykor történelemszünetnek vélt hajdani boldog idők elmúltak ugyan, s ha nem is közvetlenül a bőrünkön, de azért izgalmas napokat érzékelhetünk. Mégis úgy tetszik, a konszolidációs komplexus még ma is tart. S tallán éppen azért, mert napjaink történelme még most is inkább csak hírek formájában jut el hozzánk, közvetlen közelről legfeljebb néhány fogyasztási cikk, bizonyos szolgáltatások árának emelkedése érint. Az életnek éppen azokban a szférában találkozunk tehát a történelem kialakulásával, amelyek a nagy időkben, a döntő összecsapások, látványos ütközetek idején háttérbe szorulnak. S bármily feldúlt világról tudósít is a híradó, bármennyi aggodalomra adnak okot és bármilyen erőfeszítésekre is serkentenek a gazdasági beszámolók, a tévéjátékokban azért még mindig a konszolidáció uralkodik. Természetesen a maga módján: úgy, hogy a nagy időkhez, a dicső vagy éppen rettenetes napokhoz méri magát.

Mert ez történik a *Fazekak* című tévéjátékban is, amelyet *Eörsi István* írt és *Schiffer Pál* rendezett, s amely a királyi amnesztia folytatásából nyolc év után előbújt Tánácsics Mihály életének néhány mozzanatát választotta tárgyául. Feszés, sallangmentes

jelenetekben vezet végig a magán- és közélet ikálvárián, mindazokon a stációkon, amelyek a forradalmi eszme őrzőjének át kell mennie, miután eszméi — legalábbis átmenetileg — időszerűségüket veszítették. De nem vesztette időszerűségét Tánácsics erkölcsi tartása, hűsége, meg nem alkuvása. *Hetényi Pál* barázdált arcán horrozza az üldözött jogos gyanakvását, az időből kiesett ember anarchizmusba, kétségbeesett reményekbe és szervezkedésekbe torkolló meg nem alkuvását. A zárójelenet jelképes értelmű nő: az oduban írt forradalmi művek, a fazekakban, a földbe elásva meghoradnak, elporladnak. Csak a vesztükön érzett gyönyörű, megrendítő fájdalom marad utánuk.

A konszolidációs komplexusnak bonyolultabb megnyilvánulása *Esztergyólyos Károly* tévéfilmje, a *Tanúkihallgatás*. *Szántó Erika* 1968-ban megjelent novellája, amelyből a rendező írta a forgatókönyvet, még viszonylag tiszta és szép, noha elég egysíkú rajza annak a nemzedéki reakciónak, amelynek fő vonása az elődök szenvedéseinek elutasítása. A novella hősnője az emléket sem bírja elviselni mindannak, amit anyja átélt, elhárítja magától a borzalmat, eljelentéktelenedő, elszürkülő életében nem talál helyet a múltnak.

Az írói sugallat szerint ez a részvételesség a fő oka annak, hogy az 1967-es nyilasper során felújuló emlékek súlya alatt az anya öngyilkos lesz. A megírás sutaságai, a kompozíció meseterkéltsége ellenére is igaz a novella alapeszméje: a történelem, a múlt elől nemcsak nem erkölcsös elbújni, de nem is lehet. A társadalmi konszolidáció nem jelentheti az élet teljes, mindenki számára maradéktalan konszolidációját. Csakis a folytonosság tudatában, a múlt vállalásával léphetünk túl a szörnyűségeken.

Esztergyólyos Károly sok mindenrel megtoldotta a novellát. Ami azonban feltétlen előnyére vált, az alighanem mindössze a bevezetesként előadott profetikus parlamenti beszéd, Esztergyólyos János szociáldemokrata képviselő 1939-ben elmondott tiltakozása a zsidótörvény ellen. A többi változtatás viszont alapvetően eltorzította az alappondolatot. Az új motívumok egy része legfeljebb indokolatlan, például nem tudni, miért lett a lányból a férj által hazakergetett asszony. Hacsak azért nem, hogy így még egy mozzanat erősítse a válság, a belső meghasonlottság állapotát. Csakhogy ez az erősítés nem esik bele a darab fővonalába, így azt inkább gyengíti. Annál is inkább, mert a múlt elhárítását viszont egyetlen jelenet érzékelteti, amikor az anya beszélni szeretne lányával, az azonban éppen siet valahová. Csakhogy a novellában ez közvetlenül a tárgyalás után és az öngyilkosság előtt van. A tévéfilmben viszont jóval korábban, s ráadásul a lány ezt később

szinte még jóvá is igyekszik tenni egy vacsorameghívással. Így azután nem derül ki világosan, milyen is anya és lánya között a kapcsolat. Alighanem látszólag bensőségesnek kellene lennie, aminek a mélyén azonban titkok, tehát a meg nem értés feszültségei lappanganak.

De megváltozott — mégpedig lényegesen — a lány is. A novellában egy autószerelő műhelyben hivatalnokoskodik napi nyolc órában, míg a tévéfilmben, úgy tetszik, statisztálásból él. A novellában eltemette színészi ábrándjait, a tévéfilmben ez egyáltalán nem világos. A novellában valami bonyolult ragaszkodás fűzi egy sikeres — azaz a főiskolára felvett — fiatalemberhez, a tévéfilmben viszont mindössze egy átpoétizált, ellírizált szexuális kapcsolatot láthatunk, vitán felül gyönyörűen megkomponált képsorokban.

Csakhogy éppen e képsorok erőteljessége, hatásossága építi át teljesen a mű belső struktúráját. Úgy látszik, mintha a szörnyűségek, a gyilkosságok emléke egy merőben szexuális-központú tudattal ütközne meg. Mintha ebből a lányból a világos minden valamilyen szexuális reakciót váltana ki, mintha a világhoz, az emberekhez, mindenhez kizárólag érzéki kapcsolat fűzné. Ez eleve lehetlenné teszi, hogy bármilyen tágasabb érvénye, értelme, jelentése legyen az egész műnek. De még azt is hozzá kell tennem, hogy ezen a felfogáson belül sem értem a lány utolsó kitérését. Miért kell a tárgyalás után, megtudva, anyja miképpen szabadult meg a nyilasok ke-

zei közül, prostituálnak tettetnie vagy akár csak éreznie magát. Az életben nyilván vannak megmagyarázhatatlan, hisztérikus kitérésök, értelmetlen reakciók, de egy műben legalábbis jelképes értelmének kellene lennie a dolgoknak. S ez nemcsak ebből a mozzanatról hiányzik, nincs az benne az egész műben sem. Így öncélúvá válik a szenvedések szembebesítése a testi gyönyör képsoraival, még ha nem is tagadhatjuk ennek bizonyos sokkoló hatását. Ez a sokkolás azonban magyarázatlanul a kegyeletértésből is adódik. Mert végül is az jön ki a filmből.

Pedig kár ezért a végeredményért. Ugyanis magyszerű részletekből áll össze: *Bíró Miklós* kamerája gyönyörű képsorokat készít nemcsak a szerzetkezőkről, de az egykori gyilkosságok bábukkal végzett rekonstrukciójáról éppúgy, mint amikor a légerőfilm felvételéről kijövő statisztákról a zuhany alatt leoldódik a festék. És egészen kivételesen szép jelene-eket köszönhetünk ezúttal *Ruttkai Évának*, aki mélyeséges belső nyugalommal, erkölcsi fölényvel éli át mind a múltat, mind a jelent, mind egykori szenvedéseit, megaláztatásait, mind jelenkori fáradtságát, megtörtenségét. Igaz, nem is hiszük el a film végén, hogy ez az erkölcsi erő összeomolhatott, hogy az asztalon szétszórt pasztillák valóban az önkéntes halált, a megfutamodást jelenthetik. De hát ez enélkül is nyilvánvaló, hogy e köré az alkotás köré egy másik film kívánkozna.

Zappe László